

Ana Duša

ZVENETI ZGODBO, VERJETI BESEDI

»Pripovedovanje je nenehno iskanje ravnovesja med zvenom in pomenom.«

Abbi Patrix, pripovedovalec

»Zaupajte mi, pripovedujem vam zgodbe.«

Jeanette Winterson, pisateljica

Nihče ne ve prav dobro, kako stare so zgodbe, ki jih štejemo za del svetovne ljudske tradicije. Tisto o kovaču, ki sklene pakt s hudičem in ga na koncu ogoljufa, tako da ohrani oboje, hudičevo darilo in svojo dušo, naj bi si pripovedovali že v bronasti dobi, pred 6000 leti. Seveda takrat hudiču še niso rekli hudič, pa saj to ni važno – vsak čas ima svoje nepredstavljivo zlo, ki visi nad ljudmi s takšno težo, da ga je treba znova in znova simbolno premagovati: treba mu je dati ime in obliko, treba je popisati njegove moči, da bi našli njegove šibkosti in posledično način, kako se mu upreti. Pripovedovanje zgodb ni zgolj zabava, ni golo ubijanje dolgčasa v brezdelnih zimskih nočeh: pripovedovanje je eksistencialna nuja, je način, kako preživeti tisto, za kar se zdi, da nas bo pokopalo.

Ena najbolj znanih zgodb o moči in nuji pripovedovanja je tista o kralju Šahrijarju in pripovedovalki Šeherezadi: zgodba o vladarju, ki se iz lastnih občutkov jeze in nemoči odloči korak za korakom, življenje za življenjem, devico za devico pokončati človeški rod; njegovo ljudstvo pred klavcem beži čez meje lastne domovine, nekam, kamor kraljeva roka ne seže. Če ni devic, ni otrok; če ni otrok, ni življenja. Tako gre to. Noben meč ni dovolj oster in noben junak dovolj pogumen, da bi se kralju postavil po robu. A človek se ne da tako zlahka: v trenutku največje teme in obupa vstane Šeherezada, vezirjeva hči, ki bi ji bilo zaradi družinskega imena morda celo prizaneseno, in se prostovoljno ponudi kralju za naslednjo žrtev. Nima namena umreti: nasprotno, preživeti hoče, a namesto bega izbere upor. Njeno orožje so zgodbe. Življenje stavi, da je sla po dobri zgodbi v človeku močnejša od sle po krvi.

Pripovedovanje zgodb je za človeka eden najbolj naravnih načinov izražanja. Pripovedujemo vsi, ves čas. Informacije, ki jih prejemamo, in stvari, ki jih doživljamo, sestavljamo v pomenske celote, v zgodbe. Takšna je naravna tendenca naših možganov, tako možgani delujejo: v obliki zgodb komuniciramo z zunanjim svetom. Večina jih zamre v trenutku, ko so povedane: samo najboljše se ohranjajo, ponavljajo, preraščajo človeka, ki jih je prvi izrekel. Danes imamo srečo, da velik del informacij, ki jih vsebujejo naši notranji arhivi, prihaja s področja znanosti. Dokler so bili možgani omejeni zgolj na doživetja in občutke, so ljudje živeli v svetu senc, strahov in božje milosti. To je bil čas, v katerem so nastajale mitologije, religije, pravljice. Seveda so vsakokratna nova znanstvena spoznanja bistveno vplivala na možganske zgodbene enačbe. Znanost in umetnost sta šli vedno z roko v roki: prva širi možnosti človekovega delovanja, druga ga reflektira. Bolj ko je razvita znanost, kompleksnejša je umetnost. Miti in pravljice že davno ne zmorejo več opisati sveta v fizikalnih načinih njegovega delovanja. Lahko pa vsaj v grobem še vedno opišejo človeka: človekov duh je na znanstvena dognanja precej bolj odporen, kot sta njegovo telo in svet okoli njega.

Pripovedovanje kot eden prvih načinov podajanja zgodb je stara umetnost. Znanstveniki predvidevajo, da vsaj toliko kot jamske slikarije – najstarejše, za katere vemo, segajo v čas paleolitika, tj. pred 40.000 leti. Za primerjavo: najstarejše poznane pisave so približno 35.000 let mlajše. Ves ta čas so se zgodbe v neprekinjenem toku ohranjale skozi t. i. ustno izročilo, ki mu pisana beseda res dolgo ni prišla do živega: vse do 20. stoletja, pravzaprav, ko se zgodi nenaden zaton tradicionalnega pripovedovalca kot posameznika, ki zgodbe pripoveduje v manjši skupnosti »ob ličkanju koruze in mlatenju pšenice«. Tudi to je v končni fazi zgolj logična posledica razvoja znanosti, zaradi katerega se je skozi 20. stoletje močno spremenil način, na katerega je družba v zahodnem svetu urejena. Posameznik ne v materialnem, ne v organizacijskem in ne v duhovnem smislu še nikoli ni bil tako neodvisen od skupnosti kot v času po drugi svetovni vojni. Tradicionalno pripovedovanje, katerega namen je bil v veliki meri tudi utrjevanje skupnostne identitete, v času poudarjenega individualizma ni imelo več pravega smisla.

Z njim pa nikakor ni presahnila potreba po pripovedovanju zgodb; samo načini pripovedovanja so se spremenili. Drugi mediji, od gledališča do radia, televizije in interneta, če naštejemo samo najočitnejše, so se hitro razvili in postali dostopni vsakomur, hkrati pa so zgodbe pripovedovali na tako zanimive in raznolike načine, da za golo besedo ni bilo več pravega zanimanja. Poleg tega se je prvič v zgodovini zgodilo, da se ljudske zgodbe niso utegnile spreminjati dovolj hitro, da bi lahko hodile v korak s svetom. Kar nekaj desetletij se je tako zdelo, da bo forma, skozi katero je človeštvo vstopilo v svet besedne umetnosti, brez velikega pompa izginila.

Ampak potem je pripovedovanje konec 20. stoletja v Evropi znova vzniknilo. Prvi val evropskih odrskih pripovedovalcev, ki niso neposredni nadaljevalci tradicije, ampak pripovedovanje izvajajo kot zavestno odrsko dejanje, se je rodil nekje na prehodu iz 70. v 80. leta prejšnjega stoletja. Njegovi protagonisti so ljudje, ki

zgodb večinoma niso več prevzemali neposredno iz ust ljudskih pripovedovalcev (kolikor je teh sploh še ostalo), ampak so izhajali iz že zapisanih in predelanih različic. Vseeno je bila navezava na tradicijo zanje še zelo pomembna; skušali so jo povzemanjati v načinih podajanja in ostajati zvesti preprostosti vsebine. V ljudske zgodbe niso vnašali zunanjih elementov, precej zvesti pa so skušali ostajati tudi njihovim jezikovnim določilom. Potem se je pred približno desetimi leti zgodil premik: drugi val pripovedovalcev, rojenih v 70. in 80. letih, se je od omenjene struje (ki vzporedno še vedno obstaja) odcepil in razširil meje žanra, predvsem vsebinsko: snov jemlje iz zgodovine, osebnega življenja in sočasne družbene realnosti, elemente naštetega pa vnaša tudi v zgodbe, ki izhajajo iz ljudske tradicije. Odrsko ga zanima premik v smeri klasičnih gledaliških žanrov, in to ravno v času, ko je tudi gledališče spet začelo uživati v (celostno povedani) zgodbi. Nekatere gledališke akademije tako že vključujejo pripovedovanje v svoj učni program.

Čas bo znal bolje od mene povedati, zakaj se je pripovedovanje zgodb v svoji najbolj bazični in arhaični obliki po zatonu tradicionalnega pripovedovalca spet vrnilo. Pri določanju razlogov za spremembe in premike je vedno dobro počakati na malo zgodovinske distance. A če tvegam: način podajanja informacij se je v zadnjih desetletjih zelo spremenil. Hitri in agresivni impulzi so vsebinsko tako ozko usmerjeni, da izgubljajo kontekst. Naši možgani pa še zmeraj težijo k celostnim pomenskim enotam. Adrenalinski informacijski šoki ne morejo v celoti nadomestiti ležernosti dobro povedane zgodbe, v kateri ima vsaka stvar, ki se zgodi, svoje vzroke in svoje posledice. Nič na svetu se ne zgodi kar tako, iz nič. O tem govorijo zgodbe: da vsaka stvar vznikne iz nečesa, kar je vzniknilo iz nečesa, kar je vzniknilo iz nečesa. Stvari so med sabo povezane tako v času kot prostoru. Histerično kričanje dejstev, iztrganih iz vseh kontekstov, človeku ne pušča časa za povezovanje teh istih dejstev v smiselne celote. Mogoče smo zato spet začutili potrebo po zgodbi, ki je povedana jasno, scela, od začetka do konca. Takšni, ki si vzame čas, da zazveni.

Človek bi bil brez zgodb popolnoma izgubljen.